

Ո՛ւր է գարունդ, ո՛ւր են գետերդ լուսահոս,
 Ո՛ւր է արևդ, ո՛ւր իր հեղեղը ոսկի
 Սև լեռներուդ կողերէն
 Դաշտերուն մէջ՝ ուր կեանքը յորդ ավերով
 կը բարձրանար և կ'ուռէր...
 Բայց դուն գարուն ես արդէն,
 Մահ կը բուրծի՝ բայց մահուան ծոցը դարձեալ
 Անմահութիւնդ արելի մեծ տեսիլքով
 Իմ աչքերուս կ'երևի,
 Երբ աւերակ ես, աւերակ և տըխուր
 Հոգիս նոճի մը կ'ըլլայ,
 Եւ կուրծքիդ վրայ կը խոնարհի թաթաղուն,
 Արտասուներովը մայրերուն որ ծնան
 Դիւցազուններդ ու զոհաւորներդ համու...
 Գարուն, գարուն ես, ծաղիկներդ ահա
 Վրէժի շունչով կը բացուին
 Նահատակի և հերոսի կուրծքերէն...
 Վարդահեղեղ գարուն, գարուն ես ամբողջ,
 Եւ դափնիներ կը ծաղկին
 Մեհանաներուդ ըստուերին մէջ թափանցիկ...
 Եւ երկընթիւ մէջ ահա՝
 Կ'արփաթեւէ Նեմեսիս,
 Դրաններփառ աստուածուհին վրիժագեղ,
 Որուն ձեռքին մէջ կը զընէ յաղթապանծ
 Արդարութիւնն իր սուրին շանթը կարմիր...
 1918 «Արդոյի Դղորդոցներ»

ԱՐՄԵՆ-ԵՐԿԱՅՔ

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԽԱՒԱՐՈՒՄՆԵՐՆ

Մարդկանց մէջ, առաջին խաւարումն
 որ գուշակուած է, կը գրէ Հոկտաւիանոս
 Դրանտոսի Բիանկո Նոսովա տետրոճիտի
 մայիսի 16 թուի մէջ, կարելի է ամենայն
 իրաւամբ ասուիլ՝ խաղաղութեան խաւա-
 րումն։ Ատեղագէտն՝ որ կարաց կատարել
 այդ աստեղաբաշխական քաջագործութիւնն
 եղաւ թաղէս Միլետացին, հին դարերու
 անուանի փիլիսոփաներէն մին։ Բնական
 է որ գուշակութիւնները ներկայ ժամանա-
 կին մատնամատիցական ճշգրտեմամբ չէին
 կատարուեր, յորում մինչև անգամ մաներ-
 կրորդներն ի հաշուի կ'առնուին, բայց
 այն ժամանակներու համար զարմանալու
 բան է, ճշգրտուեցաւ ճիշտ այն տարին,

որու համար նախանշանակուած էր։ Ահա
 թէ ինչպէս թաղէսի խաւարումն, որ տեղի
 ունեցաւ Մայիսի 28^{ին} յամի 585 յառաջ
 քան զՔրիստոս, կարելի է կոչել՝ խաղա-
 ղութեան խաւարումն։ Հերոդոտոս երկա-
 րամեայ պատերազմի մը պատմութիւնն
 կ'ընէ ընդ մէջ Ասորաց և Մարաց շուրջ
 600^{ին} Ն. ք. զՔրիստոս. որ իսկ և իսկ կը
 դարարի յանկարծակի երկնքի մթազնելովն։
 Պատերազմի կատարի կռուի միջոցին, կը
 պատահի արեւու բոլորական խաւարումն,
 երկու կողմերն ալ այնքան կը սարսափին
 երկինդով, որ առանց այլեայլութեան կը
 ձգեն գետին իրենց զենքերը, և շուտով
 հաշտութեան դաշն կը կնքեն, ամրապնդե-
 լով կրկնակի ամուսնութեամբ։ Պատահա-
 ծիս յիշատակին համար, պատերազմի դաշ-
 տին մօտիկ ժայռերու վրայ կը փորագրուի
 մեծ պատկեր մը, որ զխաւարումն կը ներ-
 կայացնէր։ Այս ժայռերը վերջին ժամա-
 նակներս յայտնագործեց Տեքսէի, Բոզար-
 քեօյի մօտերն, կապագողովկիոյ հիւսիսային
 արեւելեան կողմն, և Բարթ, ուր որ այցելեց
 արեւի ուշ, հաստատեց թէ անոնք կապ
 ունէին թաղէսի գուշակած խաւարումի
 հետ։

*
*

Հին և Միջին դարերու ժամանակ, մար-
 դիկ աստղաբաշխութեան շնորհիւ, խաւա-
 րումները կը համարէին ճակատագրական
 դժբաղդութեանց նշան, մասնաւորապէս
 թագաւորաց և իշխանաց համար։ Անցեալ
 1918 յունիսի 8^{ին} մեծ խաւարումն, չուգեց
 ստել այն սին հաւատը. և յաջորդեց,
 մի քանի ամիս ժամանակամիջոցում, խոր-
 տակումն երկու հզօրագոյն կայսերութեանց
 աշխարհի, Գերմանիոյ և Աւստրիոյ և շատ
 մը փոքր թագաւորութիւններու. զանազան
 պաշտօնանկ իշխաններ, անեկամուտ մնա-
 ցածներ, արեւի են քան ձեռքի հինգ մատ-
 ներն։

Պէտք է խնամուտ լինել, որ այս տարւոյ
 բոլորական խաւարումն, ոչ նուազ ուշա-
 դրութեան է արժանի իւր նախորդէն, և

նա ևս պիտի գայ ծանուցանելու անկույնն ոչ թէ մի չար թագաւորի միայն, այլ մի աստուծոյ, որ այն ինքն է Արես (Հրատ), պատերազմի սիրելի աստուածոյն, պատերազմոյց պաշտպանն է ջարդերու, որուն աստեղաբաշխութիւնն նուիրելով Հրատ մոլորակն, կը վերագրէր յիւրախ աւեր, բոլոր աղետալ ազդեցութիւնները:

Այսպէս ուրեմն 1919 Մայիսի 29^ի խաւարումն, ամենցից աւելի Համարաւորն պիտի բլլայ, և օրհնաբանալն իրիկ խաղաղութեան խաւարումն, կամ աւելի ճիշդն խօսելով, Պատերազմի խաւարումն, եթէ անով սկսուի նոր դարաշրջան մը, յորում պատեւրագն (ա՜հ! զուր յոյսեր) ընդ միշտ մնայ խաւարած երկրիս երեսն:

Տ Ր Ա Պ Ի Զ Ո Ն

ԻՐ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՎԱՃԱՌԱՎԱՐՆԹԻՒՆԸ

(Շար. տես 1919 թվ. էջ 181)

ՎՆԵՏՈՒԿԱՆ ՎԱՂՄԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ:

Վենետիկցիներն ձենովացիներուն մեծ ազդեցութիւնը շունեցան Սե ծովուն մէջ. և ասոնցմէ շատ աւելի ուշ զազթականութիւն մը հիմնեցին: Մեր ճանչցած ամենահին վկայագիրը՝ զոր տուած է Տրապիզոնի մէջ կայսրը Վենետիկեացի՝ 1319ին է: Այս վկայագիրը՝ Ալէքսիս Բ. կայսրն է Վենետիկոյ դեսպան Միքիէլ Բանդալէոնի՝ ուղղուած 1319ին, այս յատուկ նկարագիրն ունի, որ նոր դրութեան մը հիմքը կը դնէ. կը տեսնենք որ կայսրը Վենետիկեացի կը թոյլատրէ կազմակերպելու համար նաւամատոյց մը (scalum facere) Տրապիզոնի մէջ ձենովացոց ունեցածին սէս. անոնց կը նշանակէ հողամաս մը՝ շինելու համար շտեմարան մը, եկեղեցի մը և բնակութեան տուներ. կը թոյլատրէ նաև որ ունենան պոյլ մը: Եւ կը տեսնենք որ Վենետիկոյ Դերակոյսը 1320ի և 1322ի միջև՝ տեղոյս պայլին կը դրվէ հարկեր ոսկիի գումար մը՝ շինելու համար հոն ճեմելիք և համբարանոց մը ու բնակութեան տուներ:

Գաշաթովթին բնագրին մէջ պարունակուած նկարագրութիւնները կարգաւորվ, կը տեսնենք որ այս չնկերը շինութեան այն հողին վրայ զոր կայսրը ձենովացոց տուած էր 1300ին և ետ առած էր 1316ին: Պիտի տեսնենք որ ասիակ կուրի պատճառ կ'ըլլայ Վենետիկոյ և ձենովացի միջև: Տրապիզոնի մէջ՝ Վենետիկեացոց առաջին

պոյլը եղաւ ձիովանիի Սանուտո: ձիովանիի Սորանցո սոժը՝ 1320ին հրամայեց իրեն որ գաղթականութեան իւրաքանչիւր անդամն տուրք մ'առնէ՝ տասնէհինգ առ հարիւր՝ ունեցածնուն վրայ. և Սանուտո՝ իրեն եղած ազգաբարութեանց համեմատ՝ հաւաքած գումարին մէջ երրորդը գործածեց՝ նոր թաղին շինութեան համար. մնացածը դրամին գալով, մէկ մասը տուաւ Միքիէլ Տօլֆինոյի՝ իբրև ուղեւորի՝ երբ Տրապիզոնէն կ'անցնէր Դավրիճ երթալու համար՝ Վենետիկոյ դեսպանութեան պաշտօնով. միւս մասն ալ ձիովանիի Բրիտիլ վաճառականին տուաւ՝ իր առուտունին օգնելու համար, պայմանաւ որ երկուսն ալ միւս վերջ վերադարձնէր գրամագլուխն և շահը՝ ուղղակի սոժին: Այս մանրամասնութիւններէն կը հետեի նախ, թէ այս թուականին՝ գաղթականութիւնը դեռ պէտք էր շինել հասարակ և անհատական բնակութիւնները. երկրորդ՝ դեռ իրենց կազմակերպ տաշխին օրերէն՝ կը ստիպուէին տուրք վճարել և մասն առնուլ այն բոլոր ծախքերուն որ կ'ըլլային՝ Պարսկաստանի հետ եղած վաճառականութեան մղում տալու համար. և այս շատ բնական էր՝ քանի որ Տրապիզոնի մէջ բնակող Վենետիկցիները՝ առաջիններն ըլլալու էին այս առթիւն օգտու քաղելու: Կը տեսնենք որ Ալէքսիս հաւատար կերպով կը վարուի ձենովացոց և Վենետիկեացոց հետ. թոյլ կու տայ որ իրենց կլիթքներն ու չափերը գործածեն, իրենց ազգակից միջնորդներն ունենան, և այս երկու ազգերու առուտուրին վրայ դրուած տուրքերը նման և հաւասար ըլլան:

Տրապիզոնի կոնիւները:

Ալէքսիս Բ. թագաւորութիւնը, որուն երկու վաճառիկ ազգերը շատ պարտական էին իրենց ընդունած կարևոր առանձնանորհներուն և ինչ-

1. Այս վկայագիրը հրատարակուած է Canestrini-ի ջրած հետեւաւ ճառախօսութեան յանդիմանին մէջ. Discorso sulle relazioni commerciali dei Veneziani con l'Armenia e con Trebisonda. - Arch. stor. ital. App. IX. 374-378.